

Urklipp från Helsinkin Sanomat 1959-1960

Jukka Rislakki

Vuonna 1933 lukutaidoton pyykkäri-siivooja synnytti Karjalan Kolatselässä aviottoman pojan, joka sai nimekseen **Pjotr eli Pekka Tupitsin**. Samana vuonna saivat Matroosassa pojan kanadansuomalaiset **Jaakko** ja **Elvi Forsell**, jotka olivat tulleet rakentamaan Neuvosto-Karjalaa. Forsellien pojan nimeksi pantiin **Vilho**.

Suomalaisten hyökätessä 1941 Pekan äiti ei ehtinyt pakoan, ja niin karjalaispoikakin jäi jatkosodan vuosiksi miehitysalueelle Äänislinnan lähelle. Pekka kävi suomalaista koulua, lauloi suomalaisia lauluja ja kuuli kotimaastaan asioita, joita hänen tovereilleen ei muualla opetettu.

Rauhan tultua jatkettiin elämää neuvostoyhteiskunnassa. 1950-luvun alussa Pekka Tupitsin ja Vilho Forsell pääsivät Petroskoin yliopistoon. Nuorukaiset halusivat suomen opettajiksi.

Se oli Pekan äidille kova paikka. Hän oli aina sitä mieltä, ettei pojan päätöksestä seuraisi mitään hyvää. Äidin veli oli viety Stalinin vainoissa 1937, ja nyt äiti näki pelottavan unen, jossa poika pani päälleen enonsa palttoon.

Tupitsin oli jo nuorena johtajatyypin, jota kuunneltiin. Hän väitteli politiikasta Forsellin ja muiden suomalaisugrilaisen filologian opiskelijoiden kanssa ja kertoi heille miehitysjästä.

"Forsell oli ujo poika mutta lahjakas kielimies, ja nuorena opiskelijana pidin häntä muutenkin viisaana", opiskelutoveri kertoo. "Muistan, miten hän kertoi minulle, joka en ymmärtänyt mitään politiikasta, kuinka kauheasti varoja tuhlaataan asevarusteluun."

Tupitsin vieraili 1955 tai 1956 Helsingissä yliopistovaltuuskunnan mukana. Kun tieto **Nikita Hrushtshevin** tuomiosista stalinismille tuli 1956, Tupitsinin huoneessa Petroskoissa juhlittiin tanssien ja laulaen. Nuoret lauloivat myös suomalaisia kansanlauluja ja kuuntelivat Suomen radiota.

Pari opiskelijatoveria raportoi KGB:lle säännöllisesti — myös siitä mitä tässä piirissä puhuttiin.

Kun pakkaskausi alkoi, Tupitsin päätti loikata

Tupitsin meni naimisiin vienankarjalaisen opiskelijan **Sandra Stepanovan**

Jaakko ja Elvi Forsell ennen sotaa Vilho-poikansa kanssa.

kanssa. Sandra oli kasvatettu uskolliseksi neuvostoihmiseksi eikä halunnut kuunnella hänen yhteiskuntakritiikkiään. Vaimo kertoi myöhemmin ymmärtäneensä "vasta 1956, että Pekka oli sittenkin oikeassa arvostellessaan Stalinia".

Molempia innosti ajatus päästä opettamaan suomea Karjalan lapsille. Olivathan viranomaisetkin korostaneet, että "kansallisia kaadereita" tarvittiin Karjalassa kipeästi.

Pekka, Sandra ja Vilho saivat opettajan paperit 1957. Vilho Forsell jäi kuitenkin yliopistoon tutkijaksi *viikkään*.

Uusi pakkaskausi oli jo alkanut. 1956-60 Neuvosto-Karjalassa lopetettiin suomalaiset koulut, opettajaopisto ja yliopiston suomalainen osasto. Suomen kielen oppikirjat vietiin piiloon, opettajia ja koululaisia kiellettiin puhumasta suomea. Päiväkodit venäläistettiin.

Tupitsinit eivät saaneet työtä, jota varten he olivat opiskelleet. Heidät lähetettiin kauas Louhen piiriin Näljärjärven kyläkouluun. Pekka opetti voimistelua ja saksaa, Sandra venäjää. Pariskunta asui poikineen erään emännän huoneen nurkassa.

KGB osoitti selvästi seuraavansa Tupitsinia. Sen tutkijat vierailivat säännöllisesti kylässä ja kyselivät hänen käytöksensä ja vapaa-ajastaan.

Vaimo huomasi, että tilanne hermostutti Tupitsinia. Vapaamieliset joutuivat taas mustalle listalle, eikä mies nähnyt

mitään tulevaisuutta Neuvostoliitossa. Tupitsin ja Forsell olivat kirjeenvaihdossa keskenään ja pohtivat mahdollisuutta muuttaa Viroon.

Viro oli kirjeissä kuitenkin vain peitenimi. Itse asiassa miehet tarkoittivat Suomea. Forsellilla oli sukulaisiakin Keski-Pohjanmaalla. Ystävät arvelevat, että miehet halusivat Suomessa toimia jotenkin Karjalan hyväksi.

Talvilomalla 1959 Tupitsin kävi tapaamassa Forsellia Petroskoissa. Sen jälkeen Tupitsinit erosivat Pekan ehdotuksesta. Seuraavan kerran Sandra kuuli miehästään, kun KGB tuli hänen kotiinsa Uhtualle etsintää ja kuulustelua pitämään.

Pian Sandra Stepanova sai tietää, että Tupitsin ja Forsell olivat loikanneet salaa Suomen puolelle 13. kesäkuuta 1959. Hänet erotettiin heti opettajan työstään. Stepanova, joka tuli sittemmin tunnetuksi folkloristina ja itkuvirsien tutkijana, pantiin metsätöihin.

"Poliisi antoi miehille tilaisuuden lähteä Ruotsiin"

Loikkaajien arvellaan kulkeneen Tupitsinin kotiseudulta Ilomantsiin päin. Hän ja Forsell aikoivat tietävästi kävellä kauas rajasta ja ilmoittautua sitten Suomen poliisille.

Asiakirjat ovat vielä salaisia, mutta suojelupoliisin apulaispäällikkö **Seppo Pylkkänen** vahvistaa loikkauksen. "Normaali rajapartio otti heidät kiinni Ilomantsissa 14. kesäkuuta."

Lehdet kirjoittivat tuolloin joka päivä pääministeri Hrushtshevin Suomen-vierailusta, jonka piti toteutua samana kesänä. Heinäkuussa alkoi YK:n kansainvälinen pakolaisten vuosi, jota Suomikin vietti.

Forsell ja Tupitsin siirrettiin Helsinkiin kuulusteluihin. Suojelupoliisin mukaan loikkaarit "esittivät pitkiä kertomuksia ja ilmaisivat yleisen tyytymättömyytensä kotimaansa oloihin. He pyysivät jonkinlaista turvapaikkaa täältä tai mahdollisuutta lähteä muualle".

Päätös oli kielteinen. Sisäministeriön mielestä perusteita turvapaikan myöntämiselle ei ollut. Ministerinä oli maalaisliittolainen **Eino Palovesi**. Ulkomaa-laiskeskuksen arkistosta ei enää löydy tietoja tapauksesta.

Kerrotaan, että eräänä iltana suomalainen poliisi saattoi miehet Bio-Bioon tai johonkin muuhun elokuvateatteriin ja sanoi palaavansa parin tunnin kuluttua. Forsell ja Tupitsin ymmärsivät

myöhemmin, että heille annettiin näin mahdollisuus paeta Ruotsiin. Noutaja oli yllätynyt löytäessään heidät.

Suomi luovutti molemmat 20. heinäkuuta 1959 Neuvostoliiton rajamiehille, ja heidät tuomittiin oikeudessa syksyllä. Entiset opiskelijatoverit todistivat miehiä vastaan.

Molempien tuomio oli 10 vuotta kovennetun kurin työleiriä. Se ei tullut luvattomasta rajanylityksestä, josta maksimituomio oli kolme vuotta, vaan "maanpetoksesta" ja "neuvostovastaisesta agitaatiosta ja propagandasta".

Työleiriltä yritettiin paeta tunnelia pitkin

Forsell ja Tupitsin lähetettiin "erittäin vaarallisten valtiollisten rikollisten" leiriin (ZH-385) Mordvan Potmaan. Tupitsin halusi osoittaa luotettavuutensa, ja vähitellen hän nousi leirikoulun johtavaksi opettajaksi. Itse asiassa hän hautoi pakoa koko ajan.

Vangit oppivat tuntemaan Tupitsinin neuvokkaana miehenä. Hän esimerkiksi "rakensi tyhjistä kidekoneen" ja kuunteli BBC:n radiolähetyksiä. Hän opiskeli kieliä ja maalasi tauluja. Sandra lähetti hänelle värejä ja kangasta.

Myös Forsell opiskeli leirillä lisää kieliä. Ystävien mukaan hän osasi ainakin venäjää, suomea, ruotsia, saksaa ja englantia.

Ukrainan Ruh-kansanliikkeen johtaja **Vjatsheslav Tshornovil** on muistellut

olleensa samassa leirissä Tupitsinin kanssa. **Sergei Hanzhenkov**, joka tuomittiin 10 vuodeksi Amerikan Äänen häirintäamaston räjäyttämishankkeesta Minskissä, on puolestaan kertonut harvinaisesta pakoyrityksestä, johon Tupitsin osallistui.

Tupitsin ja 5–6 muuta vankia olivat kaivaneet tunnelin, jonka alkupää oli koulussa Tupitsinin työhuoneen kaapin alla. Pakovalmistelut olivat kesken, kun lumi alkoi maaliskuussa sulaa tunnelin kohdalta, koska sen sisällä oli lämmintä ilmaa. Miehet pelkäsivät tunnelin paljastuvan ja päättivät paeta heti.

Yöllä oli 20 asteen pakkas, ja tunnelissa oli vettä. Jalat märkinä ja kevyesti vaateetettuna karkurit eivät päässeet pitkälle, ja kaikki jäivät paleltuneina kiinni. Yksi pystyi kävelemään yli 20 kilometrin päähän asemalle, mutta siellä hänetkin pidätettiin.

"Tietääkseni leiriltä onnistui niinä vuosina pakenemaan vain kaksi ukrainalaista vankia, joista toisen tapasinkin. Toinen teloitettiin", kertoo inkerinsuomalainen **Eduard Hämäläinen**.

Hänkin oli samalla leirillä, mutta eri osastolla. Opiskelija Hämäläinen oli polttanut **Leonid Brezhneviä** esittävän valokuvan Leningradissa, tehnyt luennoilla "provosoivia kysymyksiä" ja nähnyt **Leninistä** unen, joka viranomaisten mielestä — hänen toverinsa kantelivat heille — oli "neuvostovastainen".

"Joulukuussa 1970 kuulin vangeilta ensimmäistä kertaa Forsellista ja Tupitsinista, siitä miten heidät oli tuomittu loikkauksesta Suomeen ja kuinka Tupitsin oli melkein onnistunut pakenemaan leiriltä", Hämäläinen kertoo.

"Nytemmin, entisten poliittisten vankien kokouksissa, Tupitsinista aina kysellään. Koskaan en ole kuullut hänestä pahaa sanaa. Hän oli legenda poliittisten vankien keskuudessa."

Tupitsin sai pakoyrityksestä vielä kolme vuotta vankeutta, ja hänet passitettiin Vladimiriin vankilaan, jossa oli ankara kuri. Hän säirästui kurjissa oloissa mutta yritti pitää itsensä henkisesti viireinä laatimalla karjalan kielen sanakirjaa. Kärsittyään vankeustuomion Tupitsin palasi vielä leirille.

Rehabilitointi ei etene Karjalassa

Tupitsin palasi kotiin 13 vankilavuoden jälkeen 1972. Hän ei halunnut kertoa kokemuksistaan edes vaimolleen. Hän kävi töissä metsässä ja trak-

toritehtaalla. Perheeseen syntyi vielä tytär.

49-vuotiaana Tupitsin sai pahan sydänkohtauksen. Hän kuoli 1987 leukemiaan 53-vuotiaana.

Vähän ennen hänen kuolemaansa Moskovassa ilmestyi Kantelettaren venäläinen laitos, jonka esipuheessa Tupitsin vaimoineen mainitaan runojen raakakäännösten tekijöinä. Stepanovan mukaan Tupitsin teki suurimman osan työstä.

Forsell istui kymmenen vuotta, asui sitten vähän aikaa Virossa ja palasi alkoholisoituneena Karjalaan. Eduard Hämäläinen uskoo Forsellin tunteeneen syyllisyyttä siitä, että oli maininnut kuulusteluissa erään naisrunoilijan, joka sittemmin vangittiin.

Forsell työskenteli paperikonehtaan kääntäjänä ja kuoli 49-vuotiaana 1982. Erakkona elänyt mies löytyi päivien päästä kuolleena sängystään.

Forsellin köyhät ja iäkkäät vanhemmat asuvat yhä Petroskoin lähellä. Heitä haastateltiin vanhoina amerikansuomalaisina hiljattain Carelia-lehdessä, mutta jostain syystä he eivät kertoneet todellista syytä siihen, miksi heidän poikansa oli joutunut leirille. He sanoivat vain, että Vilho "ei suostunut KGB:n ilmiantajaksi".

Tapahtumat tuntuvat herättävän vieläkin pelkoa ja häpeää molemmin puolin rajaa. Leski ajaa Tupitsinin rehabilitointia, mutta asia ei etene. Eduard Hämäläinen epäilee syyksi sitä, että virastoissa työskentelee yhä samoja virkailijoita, jotka olivat aikoinaan tutkimassa ja syyttämässä Tupitsinia. Myös KGB:lle vasikoineet opiskelijat elävät yhä Karjalassa.

Tupitsinin leski Sandra Stepanova työskentelee tiedekeskuksessa Petroskoissa. Hänellä on kaksi lasta. **Erkki** on insinööri ja **Eila** opiskelija, äitinsä tavoin jo tuttu vieras Helsingin yliopistossa.

Stepanova kieltäytyy puhumasta miehensä loikkauksesta. Hän suostuu vastaamaan vain kahteen kysymykseen.

Miten miehenne muuttui vankileiriäikään? "Kun Pekka palasi, hän oli kovin hiljainen, rauhallinen ja miettiväinen."

Oliko miehenne ehkä katkera Suomelle? "Täytyy sanoa, että hän ei tietenkään odottanut Suomelta sellaista suhtautumista."

